

‘ודברת בס, ולא בדברים בטלים’ – במשנת השפת אמת

הרב אלחנן ימניק

דברי הגמרא ביומא וקושיות השפת אמת

א. הגמרא (יומא יט, ב) מביאה את מאמרו של רבא :

אמר רבא השח שיחת חולין, עובר בעשה, שנאמר: ‘ודברת בס’, בס – ולא בדברים אחרים.

השפת אמת על אתר שואל: אם אנו מבינים ש’בס’ הכוונה רק בס ולא בדברים אחרים, אם כן לא רק שיחת חולין תיאסר, אלא גם שיחה הכרחית, שיחה נצרכת, גם היא תיאסר, שהרי על אף שהיא הכרחית אין היא בבחינת ‘בס’, שהרי אינה דברי תורה. וכלשונו :

וקשה דעל כרחך אי אפשר לומר כן, דאם כן למה דוקא שיחת חולין, דאף דברים ההכרחים משמע לאסור, מדכתיב בס.

מוסיף השפת אמת ומקשה קושיא נוספת, מדוע צריכים בכלל פסוק כדי לאסור את השיחה בדברי חולין, הרי בלאו הכי יש עליו מצוות ‘ודברת’, מצוות ‘והגית בו יומם ולילה’, ממילא אין היתר לדבר חולין, ולא היו צריכים לדייק זאת מתיבת ‘בס’. וכלשונו :

גם קשה, דלמה צריך להוכיח מדכתיב בס, תיפוק ליה כיון דתמיד מוטל עליו המצוה ודברת, א”כ בשעה שידבר דברים אחרים, מבטל המצוות עשה של ודברת.

השפת אמת אינו מתרץ את קושיותיו.

עדיפות התורה אפילו על שיחת חולין של תלמידי חכמים

במסכת חגיגה (דף יב, ב) אומר רבי לוי :

כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילין אותו גחלי רתמים.

מדקדק ביעיון יעקב: מה בא ר' לוי לרמוז בתיבת 'כלי'? מה היה חסר אם היה אומר: 'הפוסק מדברי תורה?' עוד יש לדקדק, מדוע 'ועוסק בדברי שיחה', ולא 'ועוסק בדברים בטלים'? מחדש בעל עיון יעקב שר' לוי בא לומר דבר גדול: גם תלמיד חכם, ששיחת חולין שלו צריכה תלמוד, וכפי שמצאנו אצל רבן גמליאל במסכת סוכה (סוכה כא, ב), וכפי שדורשים את הפסוק 'ועלהו לא יבולי' (תהלים א, ג) על שיחת חולין של תלמידי חכמים שצריכה לימוד – גם שיחה זו, אם נאמרת באמצע הלימוד, אינה כהלכה, ודין המשוחח שיחה זו – בגחלי רתמים.

ואל יפלא הדבר, שכן גדולי הפוסקים מורים שבאמצע הלימוד אין להפסיק אפילו לעניינת 'אמן יהא שמיה רבא מבורך', אפילו שהעונה איש"ר בכל כוחו קורעין לו גזר דין של שבעים שנה, אך לא באמצע הלימוד, לא באמצע העיסוק בדברי תורה (ראה בזה: הליכות שלמה ה' תפילה פ"ט סע"ו), ואף שמסתבר ששם לא יאכילוהו גחלי רתמים, אך בכל זאת רואים את חומרת הענין, וממילא ניתן להבין שגם הפוסק עבור שיחת חולין הצריכה תלמוד, עם כל זה נחשבת היא להפסקה ביחס לדברי תורה, והמפסיק דינו בגחלי רתמים.

לפי זה אולי יש לנו גם לפרש את דברי רבא, שלומד מהפסוק 'ודברת בס' – ולא 'שיחת חולין', שאין הכוונה לדברים בטלים, אלא לשיחת חולין של תלמידי חכמים הצריכה תלמוד, והיא במעלה יתירה מדברי חולין הכרחיים, שהם על אף ההכרחיות שבהם, עדיין אינם צריכים תלמוד, מה שאין כן שיחת חולין של ת"ח, שצריכה תלמוד. ובא רבא לומר שגם השח שיחת חולין כגון זו – עובר בעשה, אמנם לא מצד 'ודברת', שהרי סוף סוף מדבר בדבר שצריך תלמוד, אלא מתוספת התיבה 'בס', שהדגישה התורה שכל הדיבור יהיה 'בס', בדברי תורה ממש, ולא בדברים אחרים, ובכלל זה גם שיחת חולין של תלמידי חכמים.

ומה שמצאנו לתלמידי חכמים שמדברים שיחת חולין, הוא בזמן שאין באפשרותם לדבר בדברי תורה, אם במקום האסור בלימוד, ואם בזמן שהובן להם שלצורך מנוחתם, יש להם לבטל מהלימוד.

מצוות תלמוד תורה – שמירת הפה

[ב] ניתן אולי ליישב את קושיות השפת אמת באופן אחר, בהקדם דבריו בפרשת כי תצא (תרל"ג):

מוצא שפתיך תשמור. הוא שמירת הלשון, שהפה הוא אבר פנימי יותר, שכל ההבל ופנימיות האדם, הוא יוצא על ידי מוצאות הפה, על כן צריך שמירה יותר.

כלומר הטעם שהתורה מזהירה את האדם אזהרה מיוחדת לשמור על מוצא שפתיו, משום שעל ידי מוצאות הפה הוא מוציא את פנימיותו, וכאשר האדם מוציא את פנימיותו החוצה, צריך הוא שמירה יתירה. וממשיך השפת אמת: ונראה דמצות תלמוד תורה הוא שמירת הפה, דכל מצוות עשה נגד אבר מיוחד.

חידוש גדול מחדש כאן השפת אמת, האזהרה אינה מתמקדת בשלילה, לא לדבר – אלא בחיוב, לדבר בדברי תורה, והגית בו יומם ולילה. ולפי שאתה בא לשמור על אבר הפה, יש להתמקד בשימוש באבר זה לדברים טובים, לתלמוד תורה, שכן מצוות תלמוד תורה, היא המצוה המכוונת כנגד אבר הפה.

לא בחינם עיקר לימוד התורה מכונה תורה שבעל פה, וכפי שגם באו הדברים בארוכה במדרש תנחומא פ' נח, היינו בתורה המכוונת כנגד אבר הפה. וכפי שנאמר ב'פתח אליהו': מלכות פה, תורה שבעל פה קרינן ליה.

בדברי קדשו אלו נבין טוב יותר את אשר היה שגור בפי נכדו האדמו"ר הפני מנחם זי"ע, על דברי רשב"י (ירושלמי ברכות א, ב), שאילו הייתי עומד במעמד הר סיני, מבקש הייתי שיבראו את האדם בשתי פיות, בפה אחד יעסוק בדברי תורה ובפה השני בדברי חולין. אך שוב התבוננתי, אומר רשב"י, והבנתי שמחויב המציאות שיהיה לאדם רק פה אחד, שאם היום שיש לאדם פה אחד אין העולם עומד בפני דלטוריא שלו, ק"ו אילו היה לאדם ב' פיות, לא היה העולם מתקיים.

ובפשטות כוונת הדברים שאם כיום שאין האדם יכול לדבר עשרים וארבע שעות ביממה, שהרי בחלק מהזמן מתפלל, מברך ולומד, ועם כל זה בזמן הפנוי שנותר לדבר, מדבר האדם כל כך הרבה דברי דלטוריא, שאין העולם יכול להתקיים, כל שכן וק"ו, אילו היה לו ב' פיות ובפה של דברי חולין היה יכול לדבר ולדבר – ודאי שהעולם לא היה יכול להתקיים.

אך הרבי הפני מנחם הקשה: הלא יכול היה הקב"ה לברוא לאדם ב' פיות, בצורה כזו שבשעה שפה אחד מדבר, אין השני יכול לדבר, ואז היינו מרויחים שהפה של דברי תורה היה כלי שרת, כלי קודש לדברי תורה ותפילה, והשני היה מדבר דברי חולין בזמן הפנוי. מדוע, אם כן, לא היה העולם יכול להתקיים מפני דלטוריא שלו.

הסביר הפני מנחם שכוונת הדברים שונה: אם כיום שיש לאבר הפה הגנה ושמירה של דיבורי תורה ותפילה, עם כל זה כל כך יכול הפה להרשיע ולהשחית, עד שאין העולם עומד בפני דלטוריא שלו, אילו לא היה לאבר זה שמירה זו, אלא היה פה לדברי תורה ופה לדברי חולין, היה האבר של דברי חולין כה פגום, שוודאי שרמת ההשחתה שלו הייתה עולה עשרת מונים, ולא היה העולם יכול להתקיים כלל וכלל.

מרחיב השפת אמת ואומר:

ולכן מצוה זו תמיד יום ולילה [מה שלא מצאנו בעוד מצוה ב'קום ועשה' זולתה], כי מוצאות הפה צריכין יותר שמירה כנ"ל. כי כל שורש החיות בהאדם הוא בהבל הפנימי, וכשאדם שומר הבל פיו, זה שורש לכל המעשים, כדכתיב 'תשמור ועשית' כו', שכל המעשים תלוי בשמירת הפה, כי יתרון בריאת האדם על הבע"ח כי הוא מדבר. וכן כתוב (בראשית ב, ז) 'לנפש חיה' – לרוח ממללא (תרגום אונקלוס שם).

השפת אמת אומר כאן חשבון נפלא, לא רק דיבורי האדם תלויים בפה, אלא גם מעשי האדם. חשיבות מעשה האדם תלויה במידת נקיות פיו. שהרי ודאי שאינו דומה מעשה אדם למעשה קוף. ובמה ניכר אם הוא קוף או אדם, בפה, בדיבור, ברוח ממללא שבקרבו. ועד כמה שהפה נקי וזך, כל מעשיו חשובים יותר, שהם יותר ויותר מעשים של אדם ולא של בעל חי.

מן הראוי להוסיף עוד את דברי השפת אמת (בהר תרס"ד) המיוסדים על דברי בעל חובת הלבבות (שער הבחינה), המתרצים קושיא עצומה, האם רק האדם מדבר, הרי אנו יודעים שגם בעלי חיים מדברים, לא רק התוכי, אלא גם עוד בעלי חיים, וכפי שמצינו שיחת עופות. וכן ידוע כיום על מחקרים רבים לגבי אותות וסימנים שמעבירים בעלי חיים אלה לאלה, שהם בדומה לדיבור שלנו, מה א"כ המעלה היתירה של האדם? אך התשובה, שאכן, גם העופות משוחחים, ויתכן שאף לבעלי חיים נוספים יש אמצעי תקשורת הדומים לדיבור ולשיחה, אך אין הדיבור מאחד את הלבבות, הדיבור שלהם אינו יוצא מפנימיותם, מה שאין כן דיבור האדם יוצא מפנימיותו, ולפי שנפשות האדם בפנימיותם הם אחד, על כן הדיבור היוצא מן הפנימיות, מאחד את הלבבות, ובזה גדולה מעלת האדם.

לזאת צריך לתת עיקר המעלה שלו להשי"ת כנ"ל [כלומר לדבר דברי תורה יומם ולילה, עד מבלי להניח מקום לדיבורים אחרים]. כי בריאת הפה ודיבור האדם, הוא דבר נפלא יותר מכל הבריאה. כמו שמבין מי שמתבונן בפלא זה.

יש הרבה להעמיק ולחקור בדברי השפת אמת הללו, מדוע הוא הדבר הנפלא ביותר מכל הבריאה, במה מתייחד אבר זה יותר מאשר איבר העין / הלב / המוח. יתכן, אולי, הפה הוא האיבר היחיד המייצר יש מאין, העין רואה עצמים קיימים, האוזן שומעת קולות ודיבורים, האיבר היחיד אשר כביכול יש בו איזה דמיון לבורא יתברך, שבכוחו לייצר דברים חדשים הוא הפה, ובכך הוא נפלא יותר מכל הבריאה¹. וממשיך השפת אמת:

---

¹ הגם שגם כאשר מקישים על תוף נוצרים קולות, כמדומה שלא ניתן לכוונת זאת יש מאין, יש כאן חפץ שהנקישה עליו מנידה את הרוח ומזה נוצר איזה קול. אך אינו דומה לאיבר הפה שההבל הפנימי של האדם, מייצר לא רק קולות, אלא גם אותיות ותיבות, יצירות חדשות ממש. כאשר דיבור זה ממליך מלכים, מעורר מדנים, מקרב לבבות, וככתוב: מות וחיים ביד הלשון. לא לחינם מביא המדרש שהקב"ה אומר: במי אני יגיע, במי שמכעיס לפני בדברים בטלים. האדם בדיבורו כביכול נעשה שותף לבריאה, כמה עגום שנעשה שותף ליוצרו בדברים בטלים... אולי נבין בזה את דברי האר"י הק' על הנאמר אצל כהן גדול, שכאשר היה השם יוצא מפי כהן גדול היו כל העם נופלים על פניהם ואומרים בשכמל"ו. מדקדק האר"י הק' מהו הלשון 'היה יוצא', שהכהן הגדול לא היה מוציא את השם מפיו, אלא כביכול היה השם יוצא מעצמו... היה נוצר יש מאין ממש, דייקא בענין הדיבור מצאנו פלא זה, כיון שכל הענין

וכל מה שברא הקדוש ברוך הוא, הכל לכבודו ברא, כמו שכתוב (ישעיה מג, כא): 'תהלתי יספרו'. ואם כי להוציא דברים לפני השי"ת אינו בנקל, אבל עכ"פ שנשמור הפה מדברים בטלים כנ"ל.

עיסוק בתורה מהווה גם סיבה וגם תוצאה של שמירת הפה

סיום דבריו של השפת אמת, כביכול עוקר הקערה על פיה, עד כה דיבר השפת אמת על כך שהשמירה על הפה היא בהשתמשות בפה לדברי תורה, ובכך מקיים את העשה של 'מוצא שפתיך תשמור'. ואילו בסיום דבריו, הוא מסיק שאדרבא חלק זה אין בכוחו כל כך, רק שהציווי הוא לשמור הפה מדברים בטלים?

אולי כוונת הדברים כך: כיצד מקיימים 'מוצא שפתיך תשמור', על ידי תלמוד תורה, על ידי השתמשות הפה לדברי קודש, על ידי הפיכתו לכלי שרת, רק זו היא ההגנה על איבר הפה. כיצד היא הגנה זו, על ידי שנוטלים את האיבר המופלא הזה, פלא תבל, פלא היקום, ומייחדים אותו למענהו, כל פועל ה' למענהו, מדברים עמו תהלות הבורא. אך כיצד יקרב האדם השפל ויעמוד לפני מלך מלכי המלכים וידבר לפניו, כיצד אכן יזכה שדיבוריו יהיו ראויים לכתר המלך, הרי דבר זה אינו בכוחו כלל, או ליתר דיוק, כיצד תובעת התורה מהאדם לדבר לפני המלך.

על כך תשובת השפת אמת: אכן המוטל על האדם זה לא לדאוג באופן חיובי שדיבוריו יהיו ראויים לפני המלך, שאכן דבר זה הוא פלא והפלא ואינו בכח האדם. על האדם מוטל לשמור את פיו מדברים בטלים, לשמור על איבר זה נקי וזך, ועל ידי זה כאשר ידבר דיבורים קדושים, כבר יבואו להיות עטרה לפני מלכו של עולם.

בכך לא רק שנבין באופן עמוק יותר מדוע כה חמור המפסיק ממשנתו לדברים בטלים, עד שמלבד המאמר הנ"ל של רבי לוי, על המפסיק ממשנתו בדברי שיחה, מצינו עוד במסכת אבות, שאף אם מפסיק כדי לשבח את הבורא ולומר מה נאה אילן זה, הרי זה מתחייב בנפשו. מדוע, מה כה חמור? אך עכשיו שראינו שעיקר הדרך לגרום שדיבורי

של דיבור הוא מעין בריאת יש מאין. בזה מובן גם בשופי ש'דיבור' מלשון 'הנהגה', דבר אחד לדור ולא שתי דברים. ממש בחינה של הנהגה, של מנהיג לבירה, של בורא ויוצר יש מאין.

התורה יהיו עטרה למלך, זה ע"י שאינו מדבר דברים בטלים, א"כ כאשר מפסיק ממשנתו לדברים בטלים, עוקר הוא את הענף עליו יושב. ואף אם מפסיק כדי לשבח את הבורא, עוזב הוא את השבח הגדול שבבריאה, את פלא הדיבור, ומשבח בדברים פחותים יותר, על כן עונשו חמור ביותר.

לפי זה נוכל גם לתרץ את דברי רבא ביומא, מקושיותיו של השפת אמת, השח שיחת חולין עובר בעשה של ודברת בס. הכוונה שאינו מקיים כראוי את העשה של 'ודברת', כיון שכיצד יכול האדם להגיע למעלת 'ודברת', שהדיבור יהיה בבחינת 'אומר אני – מעשי למלך' (תהילים מה, ב). שהאמירה והדיבור שלי יהיו עטרה למלך, רק על ידי שכל דיבורי הוא רק 'בס', ולא בדברים בטלים. אכן, דברים הכרחיים מותר לי לדבר, ואין בזה סתירה למעלת הדיבור, שכן ההכרח לא יגונה, אך הדיבור בשיחה בטילה, מגרע מה'ודברת', ולכך עובר בעשה.

יזכנו השי"ת לקדש את איבר הפה, לרומם את כוח הדיבור, ויהיו כל מעשינו ודיבורינו עטרה למלכו של עולם.

עמל ללא עמל

'הלומד תורה ומכיר בפלפול וסברת התורה ומתענג בה, לזה לא יקרא הלימוד 'עבודה' יגיעי ו'עמל', כי בזה שאדם נהנה ושמח לא ייעף ולא ייגע'.

(אהל יצחק (וורקי) אות רמו)